

waarschijnlijk heeft gehoopt dat de openlijke erkenning van Jezus door enkele joden — zoals Da Costa en Capadose deden — het aanbreken van het rijk Gods zou versnellen (183).

Natuurlijk mag een hoofdstuk over Bilderdijk als geschiedschrijver niet ontbreken, met name niet als auteur van de torso gebleven, postuum uitgegeven *Geschiedenis des Vaderlands*. Engelfriet houdt zich ook hier zoveel mogelijk bij zijn leest. Hij beschouwt de *Geschiedenis des Vaderlands* voornamelijk vanuit het gezichtspunt van de plaats der joden: de God van Nederland is geen nationale beschermgod maar de God van Israël (201). De erkenning van de God der joden leidt bij Bilderdijk vanzelfsprekend tot een eigen, niet 'verlicht-rationalistische' vorm van verdraagzaamheid.

Bilderdijk zal, door zijn nevenschikking van waarheid en openbaring, een controversieel genie blijven. Terecht is hij onlangs nog door Schutte een conservatief genoemd, maar mij dunkt dat het weinig verhelderend is hem — naast een Elie Luzac — als exponent van 'verlicht' conservatisme aan te duiden. Laten we hem als dichter en romantisch denker maar zijn unieke plaats blijven gunnen.

A. H. Huussen jr.

M. van der Hoeven, *Van de Weser tot de Weichsel. Het leger van het Koninkrijk Holland en de Duitse veldtochten van Napoleon 1806, 1807 en 1809* (Amsterdam: De Bataafsche leeuw, 1994, 96 blz, ISBN 90 6707 339 3).

In Nederland voltrekt zich op het gebied van de militaire geschiedenis een opvallend emancipatieproces. Bij de thuisbasis van de militair-historici, de krijgsmacht, valt een herwaardering van het vak te constateren, zodanig zelfs dat de drastische bezuinigingsoperaties het historische domein nagenoeg ongemoeid hebben gelaten. Met de instelling van twee bijzondere leerstoelen (mw. prof. dr. P. M. H. Groen te Leiden en prof. dr. H. Amersfoort aan de Universiteit van Amsterdam) is het streven naar wetenschappelijke erkenning bekroond en een nieuwe brug voor vruchtbare kruisbestuiving geslagen. Veelbelovende promotie-onderzoeken en een verhoogde belangstelling vanuit de studentenpopulatie wettigen de verwachting dat het hier geen eendagsvlieg betreft.

Marco van der Hoeven behoort tot de jongste lichter van militair-historici. Vol enthousiasme heeft hij zijn Leidse doctoraalscriptie omgewerkt tot een klein, maar zeer verzorgd boekje over de lotgevallen van het leger van Lodewijk Napoleon in Duitsland. Twee vragen staan centraal. Welke rol speelde het leger van het Koninkrijk Holland als instrument van de Franse keizer in diens strijd tegen de vierde coalitie? Hoe heeft de individuele militair zijn verblijf in Duitsland ervaren? De laatste vraagstelling verraadt de invloed van zijn Leidse leermeester, de militair-historicus J. A. de Moor, die de opvattingen van John 'The Face of Battle' Keegan ruim uitdraagt.

Het boekje opent met een korte historiografische inleiding, die de auteur vooral gebruikt om aan te geven dat in de Nederlandse militaire geschiedschrijving de aandacht voor de individuele belevingswereld van de militair een onderbelicht aspect is gebleven, terwijl verder de Bataafs-Franse tijd (1795-1813) onvoldoende aandacht heeft gekregen. Vanuit deze dubbele uitdaging trekt hij ten strijde. In het eerste hoofdstuk behandelt Van der Hoeven gedetailleerd de organisatie van het leger. Duidelijk wordt hoezeer Lodewijk Napoleon zich in de regelgeving met het militaire heeft bemoeid en hoe moeizaam, het slechte economische tij ten spijt, de werving voor het beroepsleger verliep. Vervolgens komen de verplaatsingen van het veldleger

ter sprake: van het legerkamp bij Zeist via Hessen-Kassel naar Bremen en de Oostzeekust. Betrekkelijk weinig gevechtscontact met de vijand, maar des te meer marsen met voortdurend de zorg om de dagelijkse voedselvoorziening. Op vreemd terrein gold — om de schatkist te sparen — ook voor de Nederlandse militairen het beginsel: 'La guerre nourrit la guerre'. Dit dagelijks leven te velde staat centraal in het derde hoofdstuk, dat gevolgd wordt door een korte verhandeling over misdragingen en excessen. Af en toe klinkt de verwondering van de historicus anno 1994 door. Bijvoorbeeld bij de straftoedeling of bij de (vruchteloze) speurtocht van de onderzoeker naar delicten van homoseksuele aard. In hoofdstuk vijf keert de auteur terug naar het wezenskenmerk van het militaire bedrijf: het operationele. Uit zijn relaas blijkt dat de Nederlandse militairen primair zijn ingezet om — in het kader van het continentaal stelsel — oneigenlijke handelsstromen tegen te gaan. Daarnaast hebben zij enkele keren deelgenomen aan conventionele confrontaties met de vijand en — in 1809 — bij het neerslaan van een opstand van Pruisische militairen onder Von Schill. Met de laatste en diens officieren werden korte metten gemaakt; voor of na de overgave! Daarna wijdt Van der Hoeven nog uit over het decorum dat eigen is aan iedere militaire organisatie: de kleurrijke uniformen, de vaandels, lintjes en andere eerbewijzen, om ten slotte de gezondheidstoestand van de ingezette militairen te bespreken. Zijn conclusie bevat niets meer en niets minder dan een samenvatting van de voorafgaande tekst.

De voornaamste verdienste van het boekje is dat een breed publiek in ongeveer drie uur een indruk krijgt van het Nederlandse krijgsbedrijf ten tijde van Napoleon. De auteur heeft daartoe bekende gegevens uit de literatuur op een rijtje gezet, zonder daaraan veel nieuws toe te voegen. Zijn doelstelling, de belevingswereld van de 'gewone' militair te reconstrueren, heeft hij bepaald niet gehaald. Hij blijft teveel in algemeenheden steken of probeert de stellingen van Keegan, vaak aan de hand van enkelvoudige archiefvondsten, *linea recta* van toepassing te verklaren op de krijgers van toen. Kortom, een aardig werkje, maar de overtrokken pretenties van de schrijver wekken irritatie. Hij had er beter aan gedaan zijn scriptie-onderzoek een bredere basis te verschaffen (Duitse bronnen!) alvorens tot publikatie over te gaan.

P. H. Kamphuis

H. W. van den Doel, *De stille macht. Het Europese binnenlands bestuur op Java en Madoera 1808-1942* (Dissertatie Leiden 1994; Amsterdam: Bert Bakker, 1994, 578 blz., f65,-, ISBN 90 351 1405 1).

In dit forse proefschrift wordt de lezer meegevoerd naar de wereld van het Europese binnenlands bestuur op Java gedurende de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw. Het aantal Europese bestuursambtenaren is gedurende deze hele periode gering gebleven. Zo'n 100 tot 300 personen zwaaiden de scepter over een bevolking die in omvang enige malen groter was dan die van Nederland. Een resident op Java had doorgaans meer inwoners in zijn ressort dan een commissaris van de koning(in) in het moederland. Een assistent-resident en een controleur deden op hun beurt niet onder voor de burgemeesters van grote dan wel middelgrote steden in Nederland. De ambtenaren binnenlands bestuur hadden met de commissaris van de koning(in) en de burgemeester gemeen dat zij van hogerhand benoemde gezagsdragers waren. Daar houdt de vergelijking op, want voor de rest was de situatie zeer verschillend.

Voor de beheersing van de kolonie was het Nederlandse gouvernement zeer afhankelijk van de medewerking van een heel scala van inheemse functionarissen, waarvan de regenten de belangrijkste waren. Deze functionarissen werden door de Nederlanders afwisselend gezien als